

PRAVA DJECE U MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA

Ivan Čubelić, Split

Pri završetku ovog tisućljeća iskazani su veliki naponi učenjaka, nacionalnih i međunarodnih organizacija, političkih pokreta i vlada, te vjerskih zajednica, u pogledu definiranja i zaštite ljudskih prava. Tome je pridonio kulturni razvoj i izgrađena svijest o ljudskom dostojanstvu, a time i pravima pojedinca i naroda. Nosilac tih prava je *čovjek*, kao ljudska osoba u svom besmrtnom dostojanstvu, originalnog i neponovljivog individuma.

Pažnja međunarodne zajednice prvenstveno je usmjerena prema onim društvenim kategorijama u kojima su osobe nemoćne samostalno braniti svoja prava. I vrijednosti neke društvene zajednice očituju se upravo u tome kakvi su joj odnosi prema slabima i nemoćnima. Sve nevolje ljudi, napose nezaštićenih, više nego obično uočljive su u vremenu ratnih stradanja. Stoga nije čudno da su najvažniji međunarodni dokumenti o ljudskim pravima i zaštiti djece pisani upravo nakon nesretnih ratnih iskustava: primjerice *Ženevska deklaracija o pravima djeteta iz 1924.*, *Opća deklaracija o ljudskim pravima 1948.* i *Deklaracija o pravima djeteta*, usvojena na Generalnoj skupštini 1959. godine.

Posljednjih desetljeća određivanje i zaštita prava čovjeka pokazuju trajni napredak. Premda su još uvijek pojedina područja života nedovoljno pokrivena pravnom regulativom, ipak su prava pojedinca i naroda dosegli takvu razinu kakve nije bilo u prošlosti. I to sve unatoč očitim razlikama kulturno-običajnih, filozofsko-teoloških, te antropoloških i pravnih. Uza sve to mnogi principi o čovjeku, a posebno o pravima djece, izdižu se iznad individualnih i regionalnih okvira pa postaju opći i apsolutni. Sadržaji svih dokumenata koje ćemo nabrojiti s njihovim naukom o ljudskim pravima i nisu ništa drugo doli slika društva kakvog se želi i zajednice kakva bi trebala postati.

Potpisano je mnogo međunarodnih deklaracija i konvencija o općim ljudskim pravima. Sve su one u određenoj mjeri zanimljivi i s gledišta zaštite djece i njihovih prava. Najprije ćemo se kratko upoznati s tim općim dokumentima, a zatim i s onima koji su usmjereni izravno na zaštitu prava djeteta s posebnim osvrtom na *Svjetsku deklaraciju i Konvenciju* (1989) koje su plod mnogostrukih napora kroz međunarodnu Godinu djeteta (1979).

DOKUMENTI O LJUDSKIM PRAVIMA

1. *Opća deklaracija o ljudskim pravima* (10. XII. 1948). To je prvo javno izjašnjavanje na općem planu o civilnim i političkim pravima, pa sve do ekonomskih, socijalnih i kulturnih. Ova dekla-

racija je stekla moralnu i programatsku vrijednost i postala je temelj suvremenih zakona i demokratskih ustava. Naglašena su prava majke i djeteta na društvenu zaštitu, te na kulturnu izobrazbu. Ovi opći principi tijekom vremena se ugrađuju u dokumente s moću obvezivanja, kao što su međunarodni dogovori.

2. *Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* (1966). Naglašeno je pravo na zaštitu od bilo koje forme iskorištavanja, te pravo na zdravlje i odgoj. Govori se o pravima maloljetnika u odnosu na sudske procese i kazne, a naglašeno je i pravo na vlastito ime i nacionalnost.

3. *Deklaracija Ujedinjenih naroda o ukidanju svakog oblika rasne diskriminacije* (1963).

4. *Konvencija o osudi genocida* (1948).

5. *Deklaracija o pravima mentalno zaostalih* (1971).

6. *Konvencija o statusu izbjeglica i stranaca* (1957).

7. *Konvencija Ujedinjenih naroda o bračnom pristanku te minimalnoj dobi i obvezatnoj registraciji ženidbe* (1962).

8. *Pravilnici o zaštiti žrtava oružanih sukoba* (1977).

Predviđaju posebno poštivanje djece, zaštitu od svake vrste nasilja, evakuaciju djece u inozemstvo, itd. Naglašeno je pravo djece na nužno zbrinjavanje i pomoć, treba im omogućiti vjerski i moralni odgoj u skladu sa željama njihovih roditelja, povezivanje razdvojenih obitelji, evakuaciju djece iz područja sukoba, te zaštitu dječaka mlađih od 15 godina pred vojnom mobilizacijom.

Mnogo je sličnih dokumenata potpisano i na razini europskih organizacija. Posebno aktivno se iskazalo Vijeće Europe svojom Konvencijom iz godine 1950. i 1961, kad je izrađena "Socijalna karta Europe". Ovdje se naglašava da "majka i dijete imaju pravo na socijalnu zaštitu i ekonomsku potporu neovisno o bračnoj situaciji i obiteljskim odnosima". Upozoreno je također da se mora izbjeći svako prisiljavanje na rad maloljetnika na poslovima koji bi po svojoj prirodi bili preteški, opasni i štetni, te tako omeli fizički, intelektualni i duhovni razvoj djeteta.

DOKUMENTI O PRAVIMA DJETETA

1. *Deklaracija Društva naroda "Opća prava djeteta"* (Ženeva, 1924) jest prvi i temeljni dokument ove vrste; ne samo stoga što je vremenski prvi nego što sadržava sve temeljne principe koji će biti putokaz svih budućih nastojanja i potpisanih dokumenata.

2. *Međunarodna liga za odgoj djece* (London, 1942) usklađuje više principa, među kojima su jednakost djece čitavog svijeta i borba protiv diskriminacije na temelju spolne, nacionalne, vjerske ili socijalne različitosti.

3. *Deklaracija o pravima mladeži* (Ženeva 1948). Nova svjetska organizacija "Međunarodno udruženje za prava mladeži" prihvaća i potvrđuje pethodne dokumente sa željom da se i ostvare u svim državama.

4. *Deklaracija o pravima djeteta* (New York, 1959) temeljni je tekst za sve aktivnosti kroz Godinu djeteta. Predstavlja u najsvježijem obliku zakon o pravima djeteta, jer je usvojen glasovanjem na Generalnoj skupštini UN, 20. studenog 1959.

5. *Proglas za mlade* (UN, New York, 1965) je deklaracija o širenju ideje mira među mladima, te međusobnog poštivanja i razumijevanja među narodima. Od novih generacija mladih nakon svjetskih ratova očekivalo se mnogo na putu međusobnog pomirenja i općeljudskog jedinstva. Iste je godine u Rimu završio i Drugi vatikanski sabor Deklaracijom o kršćanskom odgoju.

6. *Maloljetnici i rad* bila je tema mnogih sastanaka i dokumenata sedamdesetih godina. Glavni je naglasak da treba progresivno podizati najnižu dobnu granicu određujući životnu dob prije koje se ne bi smjelo zapošljavati djecu i mlade na poslove koji bi im priječili potpuni razvoj fizičkog i duhovnog zdravlja.

7. *Djeca stranih radnika* bila je 1970. preokupacija Vijeća Europe, a zatim i nekolicine simpozija širom Europe. Zaključeno je da vlade država trebaju poboljšati školsku izobrazbu stranaca, njihovoj djeci zajamčiti školovanje, za početak osnovati zasebne razrede, osigurati im stručno usavršene učitelje na materinskom jeziku, a zatim ih postupno uključivati u novo društvo sa svim pravima napredovanja u novoj domovini.

8. *Problemi tjelesno ili mentalno hendikepiranih*. O tom pitanju održano je više kongresa. Posebno je važan *Međunarodni kongres katoličkog ureda za mlade i Deklaracija o pćim i specifićnim pravima hendikepiranih*, potvrđena od Međunarodnog udruženja društava za pomoć hendikepiranima u Jeruzalemu 1968.

9. *Igre i zdravlje djece* razmatrani su na više međunarodnih sastanaka (Zürich 1964, Rotterdam 1966, London 1967) i tim povodom potpisano je nekoliko zanimljivih dokumenata o problemu dječijih igara, prikladnih igračaka i korištenju slobodnog vremena. Podržava se proizvodnja i uporaba onih zabava i rekvizita koji djeluju odgojno i koji pomažu skladnom razvoju djeteta, koji potiču međusobnu suradnju i koji su prikladni određenoj dobi.

SVETA STOLICA I PROMICANJE LJUDSKIH PRAVA

Teško bi bilo poimenično nabrojiti dokumente Svete Stolice i Papâ koji reguliraju materiju ljudskih prava i skrbi za djecu, jer je Crkva po svojoj duhovno-pastoralnoj naravi različita od drugih institucija koje ovaj problem tretiraju odvojeno od svojih specifićnih zadaća. Zasluga

Crkve je, zapravo, sami temelj postojanja i obrane ljudskih prava kojima je pridonijela kroz višetisućljetni napor teologije, filozofije, morala i prava. Tu produhovljenu antropologiju preuzimaju mnoge države, a i međunarodne organizacije tijekom cijele svoje povijesti, posebno od XVIII. stoljeća naovamo, kad se problem temeljnih sloboda i ljudskih prava pokušava sistematizirati.

Katolička Crkva s Papom na čelu nije se mogla uvijek solidarizirati sa svim zaključcima na Skupštini UN, jer nisu bili dostatno uvjerljivi. Primjerice, legaliziranje rastave braka, neprihvatanje društvenog značenja privatnog vlasništva, sloboda u promjeni vjere, univerzalna vrijednost demokratskog principa i sl. I danas se Crkva protivi promicanju nehumanih principa kroz međunarodne organizacije, kao što je nedavno bio slučaj na konferenciji u Kairu s pokušajem stavljanja abortusa u službu planiranja rasta pučanstva. Istodobno, mnogi crkveni dokumenti preuzimaju društvena dostignuća na polju ljudskih sloboda i prava naglašavajući veliku važnost pojedinih deklaracija: Ivan XXIII. u enciklici "Pacem in terris" (1963), Pavao VI. (1973) uz dvadeset i petu obljetnicu "Opće deklaracije o ljudskim pravima". Sadašnji papa Ivan Pavao II. svoj je stav najbolje izrazio pred diplomatskim zborom 1980: "Moje vjersko i duhovno poslanje potiče me da budem glasnik mira i bratstva, te da svjedočim istinskom veličinom svakog ljudskog bića. Poruka koju vam upućujem, poruka onoga koji je svjestan da je sluga Božji i branitelj čovjeka je sljedeća: Samo humano društvo može biti čvrsto i mirno."

Duh koji prožima nauk Drugog vatikanskog sabora na liniji je sagledavanja slobode i prava čovjeka, napose u dva dokumenta: pastoralna konstitucija "Gaudium et spes" i deklaracija o vjerskoj slobodi "Dignitatis humanae". Premda se ne može govoriti o sustavnom preuzimanju odluka, ipak u dokumentima Koncila nalazimo naglašena sva ljudska prava kao što ih navode Opća deklaracija i ostali dokumenti UN-a. Uloga Svete Stolice se izražava i u trajnoj suradnji sa svim međunarodnim tijelima za zaštitu ljudskih prava. U tom okviru ona smatra svojom zadaćom da bude moralna savjest svijeta, podsjećajući neumorno da je briga za čovjeka zadaća svih i da nitko nema pravo reći: "Zar sam ja čuvar brata svojega?"

Današnje zauzimanje Katoličke crkve na području ljudskih prava i zaštite djece najočitije je u antropološkoj teologiji Ivana Pavla II. Njegovo apostolsko poslanje zrači upravo promoviranjem prava čovjeka i dostojanstva ljudske osobe, u Crkvi i u svijetu. On zapravo poistovjećuje poslanje Crkve s promicanjem ljudskih prava. Tako često prihvaća se hodočasničkog i pastirskog štapa da bi probudio usnulu savjest čovječanstva. Sva njegova nastojanja prožima samo jedna tema: čovjek! Nudi ključ za razumijevanje ove velike i temeljne stvarnosti koju zovemo čovjekom, a to je Krist kojeg se ne može isključiti iz ljudske povijesti, jer bi to bio čin protiv čovjeka. Taj hrabri čovjek podiže svoj glas neumorno protiv svakog oblika iskorištavanja

ljudi, protiv nasilja i diskriminacije. Nijedan vid ljudskih prava, sloboda i dostojanstva nije zanemaren u njegovom apostolskom djelovanju. Ipak, kao da je najgorljiviji kad se pojavljuje kao branitelj prava na život svakog čovjeka, svakog djeteta od trenutka začeća pa do prirodne smrti. Naglašava da su u prvom redu obitelji pozvane, po svom neotuđivom pravu, odgajati i usmjeravati životni put vlastite djece.

Ako kažemo za papu Leona XIII. da je bio prvi od modernih papa koji je probudio savjest čovječanstva u pogledu dostojanstva ljudske osobe, Koncil i koncilski papa Ivan XXIII. i Pavao VI. posuvremenili su i u svagdašnjost uprisutnili temu ljudskih prava, a papa Ivan Pavao II. taj problem je postavio u samo središte poslanja Crkve. Konačno, propovijedati Evanđelje, isto je što i propovijedati prava čovjeka. Ova prava Crkva odlučno propovijeda, povezujući ih s odgovarajućim dužnostima. A kao majka i učiteljica naučava i stvarne temelje na kojima počiva dostojanstvo ljudske osobe te čovjekove slobode i prava. To je sličnost Bogu, čija se slika nalazi u svakom ljudskom biću. Prigodom posjeta jednoj pedijatrijskoj bolnici godine 1985. Papa je naglasio: "Poštivanje malenih proklamirala je već antička mudrost. Tko ne poznaje izreku: *Maxima debetur puero reverentia*? Potrebno je oduševljeno i neumorno posvećivati se potrebama djece, kako bismo svojom odgovornošću pritekli u pomoć njihovim potrebama i specifičnosti njihova uzrasta."

PRAVA DJECE I DANAS SU VAŽAN I AKTUALAN PROBLEM

Mnoštvo dokumenata u koje smo zavirili nije sve što je o toj temi rečeno. Ipak nam daju sliku međunarodnih nastojanja kako bi se poboljšali uvjeti života svoj djeci dajući tom nejakom dijelu naše ljudske zajednice ono značenje koje djeca doista zaslužuju. U najvažnijem od svih navedenih dokumenata, *Deklaraciji o pravima djeteta* potpisanom od UN-a 1959, stoji zapisano: "... dijete zbog svoje fizičke i intelektualne nejakosti treba posebnu pomoć, uključujući prikladnu pravnu zaštitu prije i nakon rođenja jer je zadaća društva da za djecu daju sve od sebe". U istom tekstu čitamo da dijete ima pravo na osjećajnu ljubav i razumijevanje, besplatni odgoj, zaštitu od svakog oblika tlačenja, okrutnosti i iskorištavanja, neprimjerenog rada, skladan tjelesni, intelektualni i moralni odgoj u ozračju slobode i dostojanstva; prikladni oblik prehrane, zdravstvene zaštite i rekreativnih aktivnosti, posebnu brigu za hendikepirane, pravo na vlastito ime i svoju nacionalnost te na korištenje svih ovih prava bez obzira na rasu, boju, spol, religiju, nacionalnost, ili društveni položaj.

Kao što se može vidjeti, međunarodni dokumenti o pravima djece najčešće su programatskoga karaktera. Njihova vrijednost je ipak značajna jer su zaključci potpisani na najvišoj razini svjetske zajednice te značajno obvezuju na moralnom i kulturnom planu. Oživotvorenje ovih dogovora ostvaruje se s različitim intenzitetom u pojedinim krajevima svijeta, pa se stječe dojam obeshrabrujućeg

raskoraka između proglašenih načela i njihove stvarne primjene. Stoga, najnoviji dokumenti UN-a *Konvencija o pravima djeteta* (1989) i *Svjetska deklaracija o opstanku, zaštiti i razvoju djece* (1990), potiču na konkretne aktivnosti, programatske i zakonske, pojedinih zemalja i na zajedničku suradnju bogatih i moćnih s onima koji su na putu razvoja, te željenog ekonomskog i kulturnog rasta. Očekuje se, primjerice, da sve države ratificiraju već usvojeni pravni instrumentarij donoseći zakone koji će obvezivati. Nadzor poštivanja prava djece, posebno sa strane institucija i pojedinaca koji su za to izravno odgovorni, trebao bi pratiti i promicati posebni ured. Obitelji pak, moraju imati nužnu potporu i zaštitu, posebno one gdje nedostaje jedan od roditelja ili su djeca ostavljena sama.

Nakon svega navedenog potrebno je pogledati kakva je zaštita prava djeteta izvan ovako lijepo formuliranih odredbi međunarodnih deklaracija i sporazuma, tj. u konkretnom svakidašnjem životu. Na ovo pitanje odgovor nam nameću neposredna iskustva našeg života i tako česti naslovi u tisku, koji svjedoče da djeca širom svijeta još uvijek trpe mnoštvo nepravdi i ponižavanja. Svi smo upoznati s nevinim žrtvama tisuća djece u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ubijenih, prognanih, izbjeglih, gladnih, oboljelih, teško ranjenih, djece invalida, djece koja su ostala bez roditelja i obiteljskog doma, bez škole, crkve i mirnog djetinjstva. A duševne boli i patnje koje će ih pratiti cijelog života nitko i ne može zabilježiti. Vijesti o stradanju djece u neprijateljskim sukobima širom svijeta pratimo svakog dana sredstvima javnog priopćavanja. Osim toga djeca trpe i mnoge druge nevolje o kojima izvješćuje ustanova UN-a za brigu o djeci UNICEF.

Po dostupnim podacima još uvijek je:

a) previsok postotak smrtnosti djece zbog neishranjenosti ili čak gladi, nedostatne medicinske zaštite ili loših higijenskih uvjeta življenja;

b) u razvijenim zemljama smrtnost djece u prometnim nesrećama, ili ozljede i trajna invalidnost predstavljaju zabrinjavajuću činjenicu.

c) Milijuni djece i danas su prisiljeni raditi teške poslove da bi zaradili za osnovne životne potrebe. Takav rad predstavlja veliki problem za njihovo tjelesno zdravlje, odvaja ih iz obrazovnog procesa, a izlaže ih i štetnim iskustvima na planu psihičkog i moralnog sazrijevanja. Preporuke su međunarodnih konvencija da se djeca ne bi smjela zapošljavati prije završetka obvezatnog školovanja, a ni u kom slučaju prije navršene 15. godine života.

d) Problem hendikepiranih prisutan je u čitavom svijetu.

Mnogi počinju danas uzimati opojna sredstva poput raznih droga već kroz osnovno školovanje. Djeca rođena od majke ovisnice o drogama, već na samom početku života su oštećena zdravlja. Rađaju se kao nedonošćad i s nedovoljnom tjelesnom težinom. Sve više se osjećaju i negativne posljedice na djeci roditelja bolesnih od AIDS-a.

e) Djeca radnika u stranim zemljama su mnogobrojna. Poteškoće uključivanja u novu sredinu i strah od gubitka vlastitog kulturnog identiteta, život u kvartovima stranaca, te rast i razvoj u ozračju neodređene i nesigurne budućnosti vlastite obitelji sučeljava djecu s poteškoćama koje ne pogoduju izgradnji sigurne i skladne osobe.

f) Djeca u velikim gradovima žive najčešće u malim stanovima, bez vlastitog vrta ili dvorišta dovoljno velikog za igru i zabavu. Veliki promet izaziva strah i nepovjerenje prema previše nepoznatih osoba u najbližoj okolini. Preveliki zahtjevi života prisiljavaju roditelje da previše vremena utroše na zaradu novca, pa se premalo mogu posvetiti želji djece da se igraju ili razgovaraju s roditeljima.

g) Djeca bez roditelja ili u braku koji slabo funkcionira često su prisiljena da se odgajaju u domovima ili su nehumano iskorištavana u brakorazvodnim parnicama. Koliko li samo djece trpi zbog zloupotrebe autoriteta ili nervoznog ponašanja roditelja, pa i očite zapuštenosti vlastite djece sve do zanemarivanja roditeljske zadaće da dijete odgoje kao zdravu osobu, što u negativnom smislu tada učini ulica i loše društvo.

h) Nije zanemariv negativan utjecaj sredstava javnoga priopćavanja na psihički i moralni život djeteta, koji obiluju scenama nasilja i pornografije.

Za vrijeme trajanja Međunarodne godine djeteta živo se zauzimalo za postavljanje javnog pravobranitelja, ili ureda, u svakoj državi koji bi pravovremeno reagirali na povredu prava djece od strane neke institucije ili pojedinca. Takav ured bi imao zadatak promicanja aktivnosti za zaštitu interesa djece potičući javno mnijenje u tom pravcu. U završnim člancima najnovije Deklaracije UN-a stoji zapisano: "Unutar suradnje kojoj težimo, posebice se obraćamo samoj djeci da sudjeluju u ovim naporima. Jer, naše djelovanje nije usmjereno samo na dobrobit sadašnjeg naraštaja, već i na dobrobit budućih naraštaja."

Zaključna rečenica glasi: "Nema plemenitije zadaće od osiguranja bolje budućnosti svakom djetetu."

LITERATURA: I diritti umani - dottrina e prassi, uredio Gino Concetti s grupom autora, ed. AVE, Roma 1982; La Traccia - l'insegnamento di Giovanni Paolo II, 1980-1990; Piero Monni, ONU - quale libertà, ed. Studium, Roma 1979; Konvencija o pravima djeteta, New York 1989; Svjetska deklaracija o opstanku, zaštiti i razvoju djece, 1990; Plan o djelovanju za primjenu Svjetske deklaracije, New York 1990.